

УДК 331.25(477)
JEL: H55; G23
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-5-256-261>

ВИКЛИКИ В ДЕМОГРАФІЧНІЙ СФЕРІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ

©2025 ЦВІГУН І. А., СЕНИЩ П. М.

УДК 331.25(477)
JEL: H55; G23

Цвігун І. А., Сенищ П. М. Виклики в демографічній сфері та їх вплив на пенсійне забезпечення громадян в Україні та Польщі

Демографічні тенденції в європейських країнах, у тому числі в Україні та Польщі, впливають на стан їхніх пенсійних систем. Вони вимагають адаптувати їх до змінюваних демографічних умов, зокрема через реформування пенсійного віку, страхового стажу та розміру мінімальної пенсії. Метою дослідження є оцінка ключових демографічних викликів в Україні та Польщі, порівняльний аналіз їхнього впливу на стійкість і ефективність пенсійного забезпечення в обох країнах, а також визначення можливих шляхів адаптації пенсійної системи до нових соціально-демографічних реалій. У статті досліджуються сучасні демографічні виклики в Україні та Польщі та їхній вплив на системи пенсійного забезпечення обох країн. Демографічні дослідження засвідчують, що Україна стикається з істотним скороченням загальної кількості населення та значною часткою осіб пенсійного віку в його структурі. У Польщі, натомість, простежується зростання кількості пенсіонерів і збільшення їхньої частки в загальній демографічній картині. Проведений у науковій статті аналіз свідчить про інтенсивне старіння населення обох країн. В Україні ж соціально-демографічна ситуація ще більше ускладнилася внаслідок повномасштабної війни, яка значно загострила вже наявні демографічні проблеми. Визначено, що пенсійна модель в Україні, в якій переважає солідарна пенсійна система, стає все менш ефективною: зростає дефіцит Пенсійного фонду, а коефіцієнт залежності (кількість пенсіонерів на одного платника внесків) поступово наближається до критичних значень. У Польщі були проведені глибші структурні реформи, які включили запровадження багаторівневої пенсійної системи з елементами обов'язкового та добровільного накопичення. Особлива увага приділена порівняльному аналізу пенсійних виплат громадянам України та Польщі, здатності їхніх пенсійних систем адаптуватися до демографічних змін, а також упровадженню реформ у контексті забезпечення фінансової стійкості. На основі дослідження запропоновано рекомендації щодо вдосконалення пенсійної політики з урахуванням демографічних тенденцій. Результати можуть бути корисними для державних інституцій, аналітичних центрів та фахівців у сфері соціальної політики.

Ключові слова: пенсійне забезпечення громадян, пенсійна система, демографічна криза, старіння населення, Україна, Польща, трудова міграція.

Табл.: 2. Бібл.: 15.

Цвігун Інна Анатоліївна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри обліку, оподаткування та технологій електронного бізнесу, Подільський державний університет (вул. Шевченка, 12, Кам'янець-Подільський, 32316, Україна)

E-mail: ia_tsvigyn@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2752-267X>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/U-6814-2017>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorid=57210214516>

Сенищ Павло Миколайович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи, страхування та електронних платіжних систем, Подільський державний університет (вул. Шевченка, 12, Кам'янець-Подільський, 32316, Україна)

E-mail: senishchp@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0851-8774>

UDC 331.25(477)

JEL: H55; G23

Tsvigun I. A., Senyshch P. M. Demographic Challenges and Their Impact on Pension Provision in Ukraine and Poland

Demographic tendencies in European countries, including Ukraine and Poland, are impacting the state of their pension systems. They require adaptation to changing demographic conditions, particularly through reforms of the retirement age, insurance period, and the level of minimum pension. The aim of the study is to assess the key demographic challenges in Ukraine and Poland, conduct a comparative analysis of their impact on the sustainability and efficiency of pension provision in both countries, and identify possible paths for adapting the pension system to new socio-demographic realities. The article examines contemporary demographic challenges in Ukraine and Poland and their impact on the pension systems of both countries. Demographic studies show that Ukraine is facing a significant reduction in its total population and a substantial share of pension-aged individuals within its structure. In Poland, on the contrary, there is a noticeable increase in the number of pensioners and their share in the overall demographic picture. The analysis conducted in the scientific article indicates an intense aging of the population in both countries. In Ukraine, however, the socio-demographic situation has become even more complicated due to the full-scale war, which has significantly exacerbated the existing demographic problems. It has been determined that the pension model in Ukraine, which is predominantly based on a solidarity pension system, is becoming increasingly ineffective: the deficit of the Pension Fund is growing, and the dependency ratio (the number of pensioners per contributor) is gradually approaching critical levels. In Poland, deeper structural reforms have been carried out, which included the introduction of a multi-tier pension system with elements of mandatory and voluntary accumulation. Special attention is paid to the comparative analysis of pension payments to citizens of Ukraine and Poland, the ability of their pension systems to adapt to demographic changes, and the implemented reforms in the context of ensuring financial stability. Based on the research, recommendations are proposed for improving pension policy in light of demographic trends. The results may be useful for government institutions, analytical centers, and specialists in the field of social policy.

Keywords: pension provision for citizens, pension system, demographic crisis, population aging, Ukraine, Poland, labor migration.

Tabl.: 2. Bibl.: 15.

Демографічні трансформації останніх десятиліть створюють серйозні виклики для систем пенсійного забезпечення, особливо в країнах із низькими темпами народжуваності, високим рівнем еміграції та швидким старінням населення. Україна і Польща – дві держави, які хоч і відрізняються рівнем економічного розвитку та структурою пенсійних систем, однак зіткнулися з подібними демографічними загрозами. Зменшення чисельності працездатного населення та зростання частки пенсіонерів у загальній демографічній структурі посилюють фінансовий тиск на солідарну модель пенсійного забезпечення, яка домінує в обох країнах. У Польщі протягом останніх років реалізуються структурні реформи, спрямовані на диверсифікацію пенсійної системи та стимулювання накопичувального компонента. Водночас Україна, з огляду на глибокі економічні труднощі та політичну нестабільність, демонструє повільніші темпи реформ, зберігаючи переважно солідарний характер пенсійного забезпечення. Ці відмінності в підходах, у поєднанні з подібними демографічними тенденціями, створюють унікальне підґрунтя для порівняльного аналізу.

Дослідження та публікації по даній тематиці викликають науковий інтерес серед вітчизняних і зарубіжних дослідників. Питанням аналізу демографічної ситуації в Україні та в європейських країнах і їх впливу на фінансовий потенціал пенсійної сфери присвятили свої наукові праці: Зеленко В. [2], Рудик В. [8], Лібанова Е. [15]. Багато уваги щодо оцінки демографічного стану країни, а також розробки стратегії демографічного розвитку України на найближчу перспективу у своїх наукових дослідженнях приділяють науковці Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України [3; 10]. Характеристика пенсійних систем європейських країн, вплив на них демографічної ситуації висвітлюється в наукових працях зарубіжних дослідників, у відповідних публікаціях міжнародних фінансових інститутів [9; 11; 12]. Динамічні процеси, які відбуваються в демографічній сфері Польщі та України, потребують подальшого аналі-

зу та необхідності реформування системи пенсійного забезпечення обох країн.

Демографічні виклики в обох країнах вимагають адаптувати пенсійні системи до змінюваних демографічних умов, зокрема через реформування пенсійного віку, страхового стажу та розміру мінімальної пенсії. В експертному середовищі вважають, що важливо вивчити, як старіння населення впливає на ринок праці, та можливості для працевлаштування осіб старшого віку, а також розробити політику для заохочення трудової активності пенсіонерів. Додаткового дослідження потребує фінансова стійкість пенсійних систем через демографічні зміни, зокрема старіння населення. У зв'язку з цим виникає потреба розробки стратегії для забезпечення їх довгострокової стійкості.

Тенденції, які проявляються в демографічній сфері, змінюють ставлення громадян до пенсійних реформ. Важливо здійснити даний аналіз, і на його основі розробити стратегії для підвищення довіри до пенсійних систем. Дослідження даних питань дасть можливість розробити рекомендації щодо вдосконалення пенсійних систем в Україні та Польщі в умовах демографічних змін.

Метою дослідження є оцінка ключових демографічних викликів в Україні та Польщі, порівняльний аналіз їхнього впливу на стійкість і ефективність пенсійного забезпечення в обох країнах, а також визначення можливих шляхів адаптації пенсійної системи до нових соціально-демографічних реалій.

Демографічна ситуація в Україні та Польщі за останні десятиліття зазнала значних змін, які прямо впливають на стабільність пенсійного забезпечення. Обидві країни стикаються з характерними для Центрально-Східної Європи процесами: скороченням населення, його старінням, а також активною трудовою міграцією. Ці чинники формують несприятливу демографічну динаміку, що ставить під сумнів здатність існуючих пенсійних моделей забезпечувати фінансову стійкість у середнь- та довгостроковій перспективі.

Суттєвий вплив на поглиблення демографічних проблем у Польщі та Україні справили глобальні виклики, зокрема пандемія COVID-19, яка охопила всю світову економіку та зумовила глибоку економічну рецесію. Наслідками економічного спаду стали дестабілізація ринку праці, зменшення рівня зайнятості та скорочення попиту на робочу силу. В Україні демографічна ситуація зазнала подальшого погіршення у зв'язку з початком широкомасштабної війни, що спричинила масовий відтік населення за кордон. Крім того, значні масштаби набули внутрішні переміщення осіб з територій, які перебувають під тимчасовою окупацією або де ведуться активні бойові дії.

В Україні спостерігається стійке зниження чисельності населення: за останні двадцять років країна втратила понад 15 мільйонів осіб (табл. 1). Це пов'язано не лише з низьким рівнем народжуваності, а й зі значним рівнем еміграції та надмірною смертністю. Військові дії та міграційні процеси, на жаль, продовжують дані негативні процеси в нашій країні.

У Польщі також спостерігається зменшення загальної чисельності населення. За останні 20 років воно скоротилося на майже 1 млн осіб. Варто зазначити, що протягом останніх п'яти років, населення в Польщі вже перевищило загальну чисельність громадян в Україні. Частка польських пенсіонерів також зростає в загальній чисельності населення, і у 2024 р. уже досягла 20,8%. У експертному середовищі відмічають, що зростання вікової залежності буде продовжуватися і надалі, і до 2050 р. прогнозується, що понад 30% населення Польщі буде у віці 65+ [14].

Окрім природного старіння, обидві країни зазнають втрати людського капіталу через трудову міграцію. Україна виступає здебільшого донором робочої сили, тоді як Польща – приймаючою стороною, що частково компенсує внутрішній демографічний дефіцит за рахунок мігрантів, зокрема з України. За даними директора Інституту демографії та соціальних досліджень

Таблиця 1

Динаміка чисельності населення та громадян пенсійного віку в Польщі та в Україні

Рік	Україна			Польща		
	Загальна чисельність населення (млн осіб)	Загальна чисельність пенсіонерів (тис. осіб)	Частка пенсіонерів у загальній чисельності населення (%)	Загальна чисельність населення (млн осіб)	Загальна чисельність пенсіонерів (тис. осіб)	Частка пенсіонерів у загальній чисельності населення (%)
2005	47,3	14,1	29,7	38,2	6,0	15,7
2010	46,0	13,7	29,8	38,5	5,2	13,4
2015	42,9	12,1	28,0	38,4	5,2	13,8
2020	41,9	11,3	27,0	37,8	6,1	16,1
2023	33,2	10,5	28,9	37,6	7,5	20,7
2024	32,0	10,3	32,2	37,5	7,8	20,8

Джерело: власні розрахунки на основі даних Центрального управління статистики України, Пенсійного фонду України та Євростату [4–6].

Проведений аналіз змін у чисельності пенсіонерів в Україні засвідчує збереження їх високої частки у структурі населення протягом досліджуваного періоду. Станом на 2024 р. чисельність осіб пенсійного віку становила близько 10,3 млн осіб, що відповідає 32,2% від загальної кількості населення країни [4]. Водночас спостерігається істотне скорочення кількості економічно активного населення, яке офіційно зайняте та здійснює внески до солідарної пенсійної системи. У результаті наразі на одного пенсіонера припадає менше одного застрахованого працівника, що суттєво ускладнює стабільне функціонування та фінансову збалансованість солідарної моделі пенсійного забезпечення.

ім. М. В. Птухи НАН України Елли Лібанової, 4,3 млн українців перебувають під дією закону про тимчасовий захист або закону про біженців у країнах Європейського Союзу. Вона також відмітила, що третина з тих українців, які переїхали до Євросоюзу, віком до 18 років. Тільки 6% з 4,3 млн українців у ЄС старше 65 років [15].

Демографічні трансформації виступають одним із найсуттєвіших чинників, що актуалізують потребу глибоких змін у пенсійних системах Польщі та України. Зокрема, процеси старіння населення, тривале зниження рівня народжуваності та зростання очікуваної тривалості життя призводять до поступового зміщення вікової структури в бік

переважання осіб старшого віку. Це, своєю чергою, формує дисбаланс між кількістю платників пенсійних внесків та отримувачів пенсійних виплат.

Особливо гостро ці тенденції позначаються на функціонуванні розподільчої (солідарної) моделі пенсійного забезпечення, яка залишається домінантною в обох країнах. Така система передбачає фінансування поточних пенсійних зобов'язань за рахунок внесків працюючого населення, що робить її надзвичайно вразливою до демографічних коливань. За умов зменшення трудового ресурсу та одночасного зростання чисельності пенсіонерів забезпечення фінансової стабільності системи потребує або суттєвого збільшення внесків, або зменшення розміру пенсій, що в обох випадках породжує значні соціальні ризики.

Дослідження показали, що в Україні пенсійна модель, в якій переважає солідарна пенсійна система, стає все менш ефективною: зростає дефіцит Пенсійного фонду, а коефіцієнт залежності (кількість пенсіонерів на одного платника внесків) поступово наближається до критичних значень. У Польщі були проведені більш глибокі структурні реформи, які включили запровадження багаторівневої пенсійної системи з елементами обов'язкового та добровільного накопичення. Хоча в останні роки окремі елементи було переглянуто (наприклад, обмежено роль приватних пенсійних фондів), система загалом зберігає більшу гнучкість у реагуванні на демографічні ризики.

Аналіз окремих демографічних показників обох країн (табл. 2) показує, що вік виходу на пенсію для жінок в обох країнах складає 60 років, а для чоловіків в Україні – 60 років, в Польщі – 65 років. В експертному середовищі відзначають, що 2012 р. у Польщі попереднім урядом було встановлено пенсійний вік у 67 років для обох статей (і визначено механізм його поступового підняття). Однак цю норму було скасовано. На сьогодні, завдяки економічній динаміці та приросту трудо-

вих мігрантів (здебільшого з України), державі вдається збалансувати солідарну пенсійну систему [2].

Якщо аналізувати мінімальний страховий стаж, то необхідно звернути увагу, що в Україні він набагато вищий, ніж у Польщі. У 2024 р. у нашій країні він рівнявся 31 року для чоловіків і жінок, і, відповідно до вітчизняного пенсійного законодавства, до 2028 р. прогнозується його підвищення до 35 років [1]. У Польщі даний показник для жінок складає 20 років, для чоловіків – 25 років.

Середня тривалість життя польських жінок і чоловіків, як показують дані табл. 2, довша, ніж українських громадян. Відповідно, і тривалість життя після виходу на пенсію також вища у Польщі в порівнянні з Україною.

Якщо оцінювати пенсійні виплати в Україні та Польщі, то вони значно відрізняються. Польські пенсіонери одержували у 2024 р. середню пенсію в розмірі 3735,34 злотих, або 878 євро, тоді як українські – 5789 грн, або 133,23 євро. Цей показник у 6,5 разу вищий, що свідчить про великий розрив у доходах громадян пенсійного віку обох країн. Ще більша різниця спостерігається, якщо аналізувати мінімальні розміри пенсій в обох країнах. У Польщі вона перевищує аналогічний показник в Україні більше, ніж у 8 разів. Хоча, якщо порівнювати пенсійні виплати в Польщі та інших країнах Європейського Союзу, то вони ще значно відстають від показників багатьох європейських країн.

Проведені дослідження свідчать, що ключовою проблемою для обох країн є зниження співвідношення між кількістю платників і отримувачів пенсій. У Польщі ці ризики частково пом'якшуються завдяки інституційним реформам і контролю за трудовою міграцією. В Україні ж система відсутності накопичувального компонента та тінізація ринку праці ускладнюють фінансування пенсій.

У науковому середовищі виділяють спільні виклики в демографічній сфері, які вплинули на

Таблиця 2

Порівняльний аналіз основних демографічних показників і пенсійних виплат України та Польщі у 2024 р.

Показник	Україна, ж/ч	Польща, ж/ч
Вік виходу на пенсію, роки (ж/ч)	60/60	60/65
Тривалість життя після виходу на пенсію, роки (ж/ч)	18/ 8	19,7/6,8
Тривалість життя, роки (ж/ч)	78/ 68	79,7/71,8
Мінімальний страховий стаж, роки	31/31	20/25
Мінімальна пенсія, EUR	54,33	443
Середня пенсія, EUR	133,23	878

Джерело: власні розрахунки на основі даних Пенсійного фонду України, Центральних управлінь статистики та Євростату.

пенсійне забезпечення в Україні та Польщі [7; 8]. Серед них можна виділити:

- ✦ низький рівень народжуваності;
- ✦ старіння населення;
- ✦ відтік молодшої робочої сили;
- ✦ незбалансованість пенсійного навантаження.

Однак відмінності в політиках реагування дають змогу порівняти ефективність обраних моделей. Польща зосередилася на довгостроковій трансформації пенсійної архітектури, тоді як Україна зберігає переважно реактивний підхід, що посилює структурні дисбаланси.

Внаслідок цього перед урядами Польщі та України постає нагальна потреба у формуванні довгострокової стратегії пенсійної реформи, яка б враховувала демографічні прогнози, економічну динаміку та соціальні аспекти забезпечення старшого покоління. Інтеграція багаторівневої пенсійної моделі, підвищення ефективності накопичувальних механізмів та стимулювання добровільного пенсійного страхування можуть служити потенційними відповідями на ці виклики.

У відповідь на складні демографічні виклики, що постали перед Україною, зокрема внаслідок воєнних подій, державні інституції у співпраці з науково-дослідними установами активно формують довгострокову стратегію демографічного розвитку. Метою цієї стратегії є стабілізація та подолання кризових тенденцій у демографічній сфері. Зокрема, фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи було здійснено прогностичні розрахунки демографічної ситуації в Україні до 2040 року [10].

У Польщі науковці та фахівці також розробляють заходи і відповідну стратегію щодо покращення ситуації в демографічній і пенсійній сферах [13]. Вони направлені на сприяння покращення життя та умов функціонування громадян пенсійного віку, розвиток ринку праці, на якісне проведення міграційної політики. Це дасть змогу збільшувати кількість працездатного населення, яке можна буде залучати на національний ринок праці та, відповідно, поповнювати надходження до державного бюджету країни.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз підтверджує, що демографічні зміни є ключовим фактором, який визначає майбутню ефективність і фінансову стабільність пенсійних систем як України, так і Польщі. Незважаючи на спільні виклики, обидві країни демонструють різні підходи до вирішення проблеми. Польща, завдяки своєчасним реформам і поступовому впровадженню багаторівневої моделі,

створила передумови для гнучкішого реагування на старіння населення. Україна ж, залишаючись в межах переважно солідарної моделі, стикається з високими ризиками зростання дефіциту Пенсійного фонду та зниження пенсійного забезпечення в майбутньому.

Ситуація в демографічній сфері розвивається таким чином, що старіння населення та еміграція суттєво впливають на співвідношення платників і отримувачів пенсій у обох країнах. У цих умовах пенсійна система Польщі виявляє більшу адаптивність, хоча й не позбавлена викликів, пов'язаних із довірою до накопичувального рівня. Тоді як Україна потребує системних реформ, зокрема запуску другого (накопичувального) рівня пенсійної системи, скорочення тінізації економіки та стимулювання офіційної зайнятості.

Дослідження показують, що політика в демографічній сфері має бути узгодженою із соціальною політикою – лише комплексний підхід дозволить мінімізувати негативні наслідки демографічного старіння. Отже, забезпечення стійкості пенсійних систем у контексті демографічних трансформацій вимагає не лише економічних рішень, але й довгострокової політичної волі, а також активної взаємодії між державними інституціями, ринком праці та громадянським суспільством. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>
2. Зеленко В. Реформування пенсійної системи України у світлі європейських стандартів : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 202 с.
3. Населення України: нариси про демографічний стан країни у перше тридцятиріччя незалежності / І. О. Курило та ін. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. НАН України, 2023. 168 с.
4. Державний комітет статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/>
6. Статистичний офіс ЄС (Євростат). URL: <https://err.eurostat.ec.europa.eu>
7. Романовська Ю. Реформування пенсійного забезпечення в Україні. *Scientia fructuosa*. 2024. № 5. С. 34–47. DOI: [https://doi.org/10.31617/1.2024\(157\)03](https://doi.org/10.31617/1.2024(157)03)
8. Рудик В. К. Демографічні чинники та їх роль у реформуванні пенсійної системи України. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-81>
9. Пенсійна система України: поточні виклики та сценарії реформування. *Світовий банк*. Київ, 2022.

10. Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року. Проект: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи. 2024. URL: <https://www.msp.gov.ua/about/klyuchovynapryamy/demohrafichna-polityka>
 11. Góra M., Rutkowski M. Pension systems in Central and Eastern Europe: Challenges and reform directions. *Journal of Pension Economics and Finance*. 2020. Vol. 19. Iss. 3. P. 456–472.
 12. Pensions at a Glance: Country Profiles – Poland and Ukraine. *OECD*. 2023. URL: https://www.oecd.org/en/publications/pensions-at-a-glance-2023_678055dd-en.html
 13. Польща в демографічній кризі. Експертка про «неминучі зміни». *TVN24*. 27.07.2023. URL: <https://tvn24.pl/TVN24-po-ukrainsku/polshcha-v-demohrafichniy-kryzi-ekspertka-pro-nemynuchi-zminy-st7265041>
 14. Changing population age structures and sustainable development. Report of the Secretary-General on the United Nations. *United Nations*, New York, 2017. 24 p. URL: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/files/documents/2021/Dec/changing_population_age_structures.pdf
 15. Лібанова відповіла, скільки українських біженців проживають в ЄС. *Новини Live*. 25.03.2025. URL: <https://news.novyny.live/libanova-vidpovila-skilki-ukrayinskikh-bizhentsiv-prozhivaiut-v-ies-242662.html>
- REFERENCES**
- “Changing population age structures and sustainable development. Report of the Secretary-General on the United Nations”. *United Nations*, New York, 2017. https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/files/documents/2021/Dec/changing_population_age_structures.pdf
- Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. <https://www.ukrstat.gov.ua/>
- Gora, M., and Rutkowski, M. “Pension systems in Central and Eastern Europe: Challenges and reform directions”. *Journal of Pension Economics and Finance*, vol. 19, no. 3 (2020): 456-472.
- Kurylo, I. O. et al. *Naselennia Ukrainy: narysy pro demohrafichnyi stan krainy u pershe trydtsiatyrichchia nezalezhnosti* [Population of Ukraine. Demographic Situation during the First Thirty Years of Independence]. Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy. NAN Ukrainy, 2023.
- [Legal Act of Ukraine] (2003). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>
- “Libanova vidpovila, skilky ukrainskykh bizhentsiv prozhivaiut v YeS” [Libanova Answered How Many Ukrainian Refugees Live in the EU]. *Novyny Live*. March 25, 2025. <https://news.novyny.live/libanova-vidpovila-skilki-ukrayinskikh-bizhentsiv-prozhivaiut-v-ies-242662.html>
- “Pensions at a Glance: Country Profiles – Poland and Ukraine”. *OECD*. 2023. https://www.oecd.org/en/publications/pensions-at-a-glance-2023_678055dd-en.html
- “Polshcha v demohrafichnii kryzi. Ekspertka pro «nemynuchi zminy»” [Poland in Demographic Crisis. Expert on "Inevitable Changes"]. *TVN24*. July 27, 2023. <https://tvn24.pl/TVN24-po-ukrainsku/polshcha-v-demohrafichniy-kryzi-ekspertka-pro-nemynuchi-zminy-st7265041>
- Pensiina systema Ukrainy: potochni vyklyky ta stsenarii reformuvannia* [Pension System of Ukraine: Current Challenges and Reform Scenarios]. Kyiv: Svitovyi bank, 2022.
- Pensiinyi fond Ukrainy. <https://www.pfu.gov.ua/>
- Romanovska, Yu. “Reformuvannia pensiinoho zabezpechennia v Ukraini” [Pension Reform in Ukraine]. *Scientia fructuosa*, no. 5 (2024): 34-47. DOI: [https://doi.org/10.31617/1.2024\(157\)03](https://doi.org/10.31617/1.2024(157)03)
- Rudyk, V. K. “Demohrafichni chynnyky ta yikh rol u reformuvanni pensiinoi systemy Ukrainy” [Demographic Factors and Their Role in Reforming the Pension System of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 62 (2024). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-81>
- “Stratehiia demohrafichnoho rozvytku Ukrainy na period do 2040 roku. Proiekt” [Demographic Development Strategy of Ukraine for the Period until 2040. Project]. In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M. V. Ptukhy. 2024. <https://www.msp.gov.ua/about/klyuchovynapryamy/demohrafichna-polityka>
- Statystychnyi ofis YeS (Yevrostatu). <https://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- Zelenko, V. *Reformuvannia pensiinoi systemy Ukrainy u svitli yevropeiskyykh standartiv* [Reforming the Pension System of Ukraine in Light of European Standards]. Lviv: LNU im. Ivana Franka, 2023.